

się o ukazanie znaczących w tym względzie dokumentów Urzędu Nauczycielskiego Kościoła, a zwłaszcza wydanych w ostatnich latach przez papieża Franciszka (adhortacje *Querida Amazonia*, *Laudate Deum*), a także inicjatywy ekumenicznych obchodów chrześcijańskich w 2020 roku pod hasłem: *Jubilee for the Earth. Season of Creation*.

W ostatnich słowach przedstawionej monografii ks. prof. Marek Jagodziński – długoletni członek Towarzystwa Teologów Dogmatyków, a także jego kadencyjny sekretarz i skarbnik – mówi o całym wszechświecie dotkniętym miłością Boga, a słowa te odczytujemy dziś jako swoiste wyznanie i przesłanie zarazem tego, który niestrudzony tęsknotą i poszukiwaniem Boga Miłości na ziemi może już teraz, jak głęboko ufamy, trwać w wiecznej z Nim komunii.

ks. Sylwester Jaśkiewicz

Il concilio e il Credo, 325–2025. Storia e trasmissione dei simboli di Nicea e di Costantinopoli, a cura di Costanza Bianchi, Alberto Melloni, Massimiliano Proietti, Bologna: Il Portico Spa 2025, 743 s.

1700. rocznica Soboru Powszechnego w Nicei (325) uczczona została wieloma spotkaniami, konferencjami i sympozjami, a także okolicznościowymi publikacjami. Dobitym przykładem jest tu wydana w języku włoskim znacząca – licząca szczegółowe opracowania aż 42 autorek i autorów – monografia o doniosłym tytule: *Il concilio e il Credo, 325–2025. Storia e trasmissione dei simboli di Nicea e di Costantinopoli*. Znajdziemy w niej nie tylko przedstawienie dwóch epokowych symboli, ale i ich historyczną recepcję. Całość monografii – obok spisu treści, wykazu skrótów i przedstawiających swe opracowania autorów, dwóch wprowadzających tekstów – obejmuje aż sześć złączonych, ale nienakładających się na siebie rozdziałów, a także uwagi końcowe oraz indeks osobowy. Współredaktorka Costanza Bianchi, wprowadzając w całość opracowania, podkreśla wkład specjalistów z wielu dziedzin naukowych, którzy skoncentrowali swoje poszukiwania na oddziaływaniu dwóch symboli, nicejskiego i nicejsko-konstantynopolitańskiego, w różnych kontekstach, w których te teksty krążyły i wywierały wpływ, odnawiając się i nabierając nowego znaczenia, opierając się na kontekstach historycznych i geograficznych, nawet gdy inne formuły – przede wszystkim tak zwanego Wyznania apostolskiego,

wielokrotnie będącego w centrum analizy w różnych opracowaniach – zbiegały się i były używane przez Kościoły (s. 19).

W monografii, nawet jeśli nie mówi się o nich bezpośrednio, można wyróżnić trzy części (s. 19). Pierwsza z nich obejmuje trzy pierwsze rozdziały, które rozwijają się chronologicznie. Śledzi ona ewolucję i refleksję teologiczną Kościołów późnego antyku, średniowiecza i nowożytności nad tekstami Wyznania wiary soboru w Nicei (325) i soboru w Konstantynopolu (381), aż do głównych zagadnień ekumenicznych XX i XXI wieku. Wolfram Kinzig przedstawia Wyznanie nicejskie i związaną z nim transformację w kontekście Wyznania konstantynopolitańskiego. Alberto Camplani ukazuje kontekst historyczno-polityczny i kościelny prowadzonych debat. Thomas Graumann podejmuje kwestię uznania tekstów Wyznań nicejskiego i konstantynopolitańskiego na soborze w Chalcedonie. Caterina Celeste Berardi i Lidya Colangelo badają współobecność Wyznania apostolskiego i nicejsko-konstantynopolitańskiego na Zachodzie łacińskim od IV do VIII wieku. Costanza Bianchi śledzi Wyznanie nicejskie i konstantynopolitańskie w tradycji koptyjskiej, a Alessandro Bausi w tradycji etiopskiej. Z kolei Valentina Bottanelli podąża za Wyznaniem nicejskim w tradycji syryjskiej późnej starożytności. Federico Alpi zestawia Symbol nicejski z Symbolem ormiańskim. Bishara Ebeid przedstawia recepcję Nicei w chrześcijańskiej literaturze arabskiej. Felipe Suárez Izquierdo koncentruje się na kwestii *Filioque* w symbolach wiary. Thomas M. Izbicki podejmuje problem wyznania wiary i koncyliarności w łacińskim średniowieczu. Jennifer Wasmuth patrzy na Wyznanie nicejskie i nicejsko-konstantynopolitańskie z perspektywy Kościołów luteranckich i reformowanych. Vincenzo Lavenia ujmuje Wyznanie nicejsko-konstantynopolitańskie na Soborze Trydenckim i formułowanie się *professio fidei*. Niccolò Guasti, Emanuele Colombo i Sonia Isidori, wychodząc z Symbolu apostolskiego przedstawiają misyjne zaangażowanie jezuitów i ich tłumaczenia tego symbolu. Marianna Napolitano omawia reformę liturgiczną patriarchy Nikona (1653–1656). Davide Dainese ukazuje historiografię dotyczącą Credo nicejskiego i konstantynopolitańskiego między XIX a XX wiekiem. Rosalia Annarita Campadelli referuje pierwsze badania Symbolu nicejskiego i konstantynopolitańskiego w tradycji słowiańskiej. Luca Ferracci przedstawia Wyznanie wiary nicejsko-konstantynopolitańskie w historii ruchu ekumenicznego (1886–2025). Silvia Martínez Cano wskazuje na aktualizację Symbolu nicejskiego w epoce pluralizmu. Christoph Theobald charakteryzuje Symbol Nicei i Konstantynopola w XX wieku.

Druga część monografii obejmuje rozdziały IV i V, w których analizuje się kilka istotnych aspektów dziedzictwa Wyznania wiary – tak nicejskiego, jak i nicejsko-konstantynopolitańskiego. W ogólnym spojrzeniu na tę część wyodrębniają się dwie dość obszerne kategorie. Z jednej strony, ukazane zostały środki przekazu wiary w różnych kontekstach. Z drugiej natomiast, język władzy, który po części działa jako gwarant i strażnik formuły wiary, po części zaś używa jej jako narzędzia wprowadzającego harmonię między wierzącymi. Christoph Marksches podaje kilka uwag na temat tradycji tekstowych i gatunku Credo nicejskiego. Massimiliano Proietti ukazuje liturgię jako „nośnik” Credo. Luca De Curtis przedstawia tradycję rękopisową Credo nicejsko-konstantynopolitańskiego w języku greckim, a Cristina Solidoro wybrane przykłady liturgiczne z zachodniej tradycji rękopisów Credo nicejsko-konstantynopolitańskiego (VIII–IX w.). Mauro Casadei Turroni Monti ujmuje Credo w pieśni, w jego muzycznym opracowaniu. Giuseppe Ledda zwraca uwagę na parodie i literackie przeróbki Credo między średniowieczem a renesansem. Frédéric Gugelot poświęca swoje opracowanie symbolom i fragmentom, aktowi wiary z punktu widzenia wyobraźni. Tessa Canella przedstawia Wyznanie wiary nicejsko-konstantynopolitańskie w ustawodawstwie rzymskim między Konstantynem a Justynianem, a Atria A. Larson Wyznanie nicejskie w średniowiecznym prawie kanonicznym. Riccardo Saccenti ukazuje recepcję i interpretację Credo nicejsko-konstantynopolitańskiego w teologii scholastycznej. Diego Quaglioni wyjaśnia miejsce Symbolu między konfesjonalizacją a dyscypliną. Lucio Biasiori zauważa, że echem debaty przednicejskiej jest debata trynitarna między reformacją a kontrreformacją.

Ostatnia część tomu ma charakter ilustrujący i nosi tytuł: *Na przykład. Tematy, terminy i pytania dotyczące Credo i jego przekazu* (s. 615). Jej celem jest przedstawienie obszarów, w których Credo nicejskie odegrało ważną rolę, pomagając w dalszym naświetleniu znaczenia i szerokiego rozpowszechnienia tego tekstu w najróżniejszych kontekstach kulturowych i geograficznych. Samuel Fernández wychodzi od dyskutowanego wyrażenia ὁμοούσιος τῷ πατρί. Carla Falluomini prezentuje pracę misyjną Wulfili i jego wpływ, Valentina Bottanelli pisze o chrystologii antiocheńskiej i teologii chińskiej. Anna Canton ukazuje Kościoły niechalcedońskie w kontekście ekspansji arabskiej. Patrizia Spallino przedstawia islam w początkach jego istnienia. Federico Dal Bo opisuje relacje żydowsko-chrześcijańskie od początku do Soboru Nicejskiego. Jako ostatnia w tej części, Irina Marchesini mówi o Credo w kontekście obecnych wyzwań.

W uwagach końcowych Massimiliano Proietti pisze o *fides quae creditur*, podkreślając szczególnie historię nicejskiego wyznania wiary badaną na przestrzeni siedemnastu wieków, która odzwierciedla umiejętność przekształcania ustalonej formuły zarówno poprzez przeróbkę tekstu i tłumaczenie na języki inne niż oryginalny grecki, jak i poprzez resemantyzację, która z jednej strony gwarantowała jego powodzenie, ale z drugiej – mogła otworzyć drogę do jego przezwyciężenia (s. 712).

Zarysowane pokrótce liczne opracowania Wyznania nicejskiego i nicejsko-konstantynopolitańskiego, choć zapewne nie wyczerpują ich bogactwa i wielowiekowej historii recepcji, to dają niewątpliwie asumpt do nowych, wieloaspektowych badań.

ks. Sylwester Jaśkiewicz

Grzegorz Strzelczyk, *Eklezjologia. Jak Kościół rozumie sam siebie* (Ecclesiology. How the Church Understands Itself), Kraków: WAM 2025, 315 p.

Contemporary reflection on the nature and mission of the Church gains particular significance in the context of dynamic social, cultural, and religious transformations. Ecclesiology today is not merely a theoretical theological discourse but a living dialogue between faith and reality. The reviewed book represents an attempt to reread the mystery of the Church in the light of Scripture, Tradition, and the challenges of the modern world. Grzegorz Strzelczyk addresses both classical questions concerning the essence and structure of the community of believers and current issues regarding its role in the world, its ecumenical relationships, and its dialogue with culture.

The book consists of nine chapters, including the introduction and conclusion. Does the arrangement of the chapters reflect a logical development of the ecclesiological idea underpinning this study? It appears that it does. The author sets himself the goal of answering two key questions: “How does the Church understand itself today?” and “Why does it understand itself in this particular way?” He notes, however, that the language of the book is intended not only for an academic audience but also for readers who explore theology in a broader, non-scholarly context. The point of departure is an attempt to present a synthetic description of the Church’s rea-